

משה גלעד

מבוא לספרה "מורדים מופלאים" וולף: "אנו חיים בעולם שבו עלינו לפסוע בוהירות על הקו הדק שבין רצון חופשי לבין אנוכיות, בין הגדרה עצמית לבין נרקיסיות, בין אמפתיה לבין צדקנות. ביסוד כל הדברים הללו יש שתי שאלות מכריעות: מי אני כפרט? ומי אני כחברה בקבוצה ובחברה?" (הוצאת שוקן. תרגום עמנואל לוטם, שמת אשתקד וזהו הספר האחרון שתרגם).

וולף, בת 58, היא בת להורים גרמנים, אינטלקטואלים, שנשעו בשנות ה-60 להודו כדי לעבוד שם בארגון סיוע למדינות מתפתחות. היא נולדה בניו דלהי, התחנכה בהמבורג שבגרמניה ובגרונתה החליטה לעבור ולחיות באנגליה, שם החלה לכתוב באנגלית. כיום היא מחברת מצליחה של ספרי היסטוריה פופולריים.

היא מעדיה על עצמה שכמשהו זמן רב סירבה ללמוד באוניברסיטה והעדיפה לקרוא. היא עבדה כצבעית ולמדה עיצוב פנים, הדריכה במוזיאון ובעיקר התעניינה בפילוסופיה ובהיסטוריה. "התחלתי להבין את ההיסטוריה לא כרצף של אירועים ותאריכים שיושבים יפה בשורה, כמו פנינים במחרוזת, אלא כמארג של קשרים הדדיים. התחלתי לראות את ההווה מבעד למשקפי העבר".

וולף מסבירה שהיא כותבת ספרי היסטוריה כדי להבין מדוע אנחנו מי שאנחנו. בספריה הקודמים, ובעיקר ב"המצאת הטבע" שעוסק במסעותיו ובתגליותיו המדעיות של אלכסנדר פון הומבולדט, התבוננה ביחסים בין האנושות לטבע, אלא שלאחר מכן הבינה שאין די בכך ושאלה "מתי התחלנו להיות אנוכיים כפי שאנו כיום?"

המשימה הזו שוולף נטלה על עצמה היא אתגר ענק. כדי להתמודד איתו היא מפנה את המבט דווקא למקום קטן בגרמניה – העיר זינגה, 250 קילומטרים מדרום מערב לברלין. לפני קצת יותר מ-200 שנים התרכזו במקום זה אנשי הרוח הגרמנים הבולטים ביותר – סופרים, משוררים, פילוסופים ואינטלקטואלים, כוכבים כגתה, שילר ואחרים. על פי תיאורה של וולף – משם, כקבר צה, הם שינו את העולם.

"מורדים מופלאים" מביא לקוראים את הפילוסופים כבני אדם. הם כותבים ומלמדים אבל גם בעלי חולשות ותשוקות. הם חולים, סובלים, מאוהבים ומקנאים. כמה מן הנשים, ובראשן הסופרת והמתרגמת קרולינה במר-שלגל-שלינג, שנישאה כמה פעמים וניהלה חיים לא שגרתיים, וזכות בספרה של וולף לתפקיד בולט.

המהפכה שחוללו חברי חוג יינה שינתה את אופן חשיבתם של בני האדם עד ימינו. בולטת במיוחד העובדה שחברי הקבוצה ביטלו את החלוקה בין מדעי הרוח למדעים המדויקים. הם חיברו בין שירה ופרוזה לטבע ולאמנות,

אנדריאה וולף. "מתי התחלנו להיות אנוכיים כפי שאנו כיום?" צילום: Antonina Gern

"לפתע הבינו באירופה שהפילוסוף חזק יותר מנשק או ממלך"

בספרה "מורדים מופלאים", מתארת ההיסטוריונית אנדריאה וולף את החוג המהפכני של גתה ושילר שצמח בתחילת המאה ה-19 בגרמניה. למה המחברת סולדת מהאקדמיה ומה טראמפ לא מבין

ביוגרפיה קבוצתית שכוללת פילוסופיה, היסטוריה, יריבות מרה, ויכוחים אינסופיים וגם פרשיות אהבה ובגידה. תנועת הרומנטיקה הגרמנית שמתארת וולף זכתה להשפעה עצומה על תנועות מקבילות באנגליה, בצרפת ובארצות הברית.

שילר כוכב עליון

בשתי שיחות זום מביתה בלונדון דון הסבירה וולף בהתלהבות

פעלו המשורר נובאליס; הפילוסוף יוהן גוטליב פייכטה; האחים לבית שלגל – פרידריך ואוגוסט וילהלם, שניהם סופרים ומבקרים. היו שם הפילוסוף פרידריך שילר; נג; האחים וילהלם ואלכסנדר פון הומבולדט, הראשון בלשן והשני מדען וחוקר-נוסע; וגם המחזאי פרידריך שילר. ה"נס" שקיבץ אותם במקום אחד הוא אחד הדברים שוולף מנסה לפענח. "מורדים מופלאים" הוא

עטיפת הספר צילום: הוצאת שוקן

"גיאורג פורסטר היה צעיר מאוד כשיצא למסע עם קוק. הוא הביט בילידים בדרום הפסיפיק כבבני אדם ולאחר מכן התווכח עם קאנט שהציג גישה גזענית. פורסטר התנגד לתפיסה שהגזע הלבן הוא העליון"

להרחיב על כך את הדיבור, כי זה עוזר לה בכתיבה. ומיד פירטה את קורותיו של גיבור ספרה הבא – גיאורג פורסטר, חוקר טבע גרמני-פולני שבדיוק כמו וולף היגר לאנגליה, הצליח שם והצטרף למסעו השני של קפטן קוק לאוקיינוס השקט. התקופה היא אותה תקופה שבה עוסק "מורדים מופלאים" – המאה ה-18. אופי הדמות דומה להומבולדט – חוקר טבע שכמעט נשחח מן ההיסטוריה ואשר וולף משקיעה עתה מאמץ אדיר בהעלאתו מתהום הנשייה ובהפיכתו לרלוונטי. פורסטר נוכר כדמות שולית ב"מורדים מופלאים", שם כותבת עליו וולף שהוא "חוקר-נוסע עשוי ללא חת". בשיחתנו הוסיפה: "פורסטר היה צעיר מאוד כאשר יצא למסע עם קוק. הוא מיוחד כי כבר אז הביט בילידים בדרום הפסיפיק בצורה לא שיפוטית. הוא הביט בהם כבבני אדם ולאחר מכן התווכח ארוכות עם עמנואל קאנט, שהציג גישה גזענית. פורסטר לא קיבל את התפיסה שהגזע הלבן הוא העליון וזה מרתק. אני לא מתעניינת רק בהיסטוריה. אני משתמשת בהיסטוריה כדי להבין משהו שקורה היום".

בימים אלה, כדי להשלים את המחקר לספרה הבא, יצאה וולף למסע ארוך בדרום האוקיינוס השקט, בין אוסטרליה לניו זילנד ומשם לטהיטי, בורה-בורה ואיי קוק. השילוב בין מסעות לכתיבה הוא לדבריה האהבה הגדולה ביותר שלה. "מורדים מופלאים" נכתב ברובו בתקופת הקורונה, כאשר מסעות נהפכו כמעט בלתי אפשריים ולכן הוא לדבריה שונה מספרים אחרים שכתבה. האם תוכלי להסביר את המשיכה שלך ל"מקופחים" דוגמת אלכסנדר פון הומבולדט, פורסטר או חוג יינה? "לא בטוח שהייתי מגדירה זאת כך. אני מוצאת דמויות מעניינות כשהן לא עומדות תמיד

יינה כיום. היתה בה פחות צנזורה מאשר במקומות אחרים צילום: Animaflora PicsStock / Shutterstock.com

שמרתיבה את הדעת".
האם התפתחות הרומנטיקה נושאת מאפיינים גרמניים?
 "לא בהכרח. יש נסיבות היסטוריות למה זה קרה בגרמניה אבל זה אוניברסלי לחלוטין. התרבות שללהם הן על האנושות, על יחסינו עם הטבע ועם עצמנו. הם טענו שבמרכז עומד הרצון החופשי והיכולת לקבוע את גורלנו. "זה רגע מכריע עבור האנושות. כך עלו שאלות כגון מי אני כאינדיבידואל וכחבר בחברה? איך אוכל לחיות חיים מלאים, להגשים את חלומותי ובכל זאת להיות אדם טוב? איך אפשר ליישב את הרצונות האישיים שלי עם הצרכים של החברה? איך אפשר להיות אדם חופשי ובכל זאת אדם טוב?"

"פיכטה, למשל, מעולם לא הטיף לגישה נרקסיסטית. הוא תמיד דיבר על כך שחופש מגיע עם חובות חברתיים. אלה היבטים אוניברסליים ולא גרמניים – חשיבות הדמיון, חשיבות היחס שלנו לטבע, הראייה של הטבע כאורגניזם חי. הרומנטיקנים טענו שאנחנו חלק מהטבע, ולא רק באופן הפיזי אלא גם באופן הפסיכולוגי והרגשי. חוג יינה העניק לנו את התפיסה שטבע פירושו הנאה, רפואה. הטבע נותן לנו משהו שהוא מעבר לרציונל, ביי לוי בים, עמידה על ראש ההם העמידו את הדברים האלה בחזית והיו בין הראשונים שעשו זאת".

מין נס היסטורי

"גם היום", מציינת וולף, "לא כולם רואים את הטבע באתה דרך. נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ, למשל, רואה את הטבע כדבר שצריך לנצל ולהפיק ממנו את המקסימום. התפיסה שלי הפוכה. אני חושבת שחשוב לראות את הטבע כאורגניזם עצום, כרקמה חיה, שאם תהרוס חלק ממנה תהרוס גם חלקים אחרים".

את לא אוהבת במיוחד את האקדמיה.

וולף צוחקת כשאני אומר זאת. "במרוצת השנים הבנתי שאני אדם שלא יכול להיות מועסק באוניברסיטה. היו זמנים שחשבת שיהיה נחמד לקבל משכורת חודשית אבל אני מעדיפה שלא. החורף שלי חשוב לי מדי. הרצון לעשות מה שאני רוצה ולא מה שמוסד כלשהו מכתוב לי".

כמה ימים לאחר שיחתנו טסה וולף לדרום האוקיינוס השקט. הכי רחוק מן השמיים האפורים של גרמניה. קיוויתי אמנם שאוכל לבקר ביינה לפני פרסום הריאיון עם וולף, כדי להבין מה נותר היום מן האידיליה הרומנטית של 1800, אלא שנסיעה זו לא יצאה בסופו של דבר אל הפועל. במקום זאת חזרתי וקראתי את "פאוסט" של גתה (בתרגום ניצה בן ארי), המחזה שוולף מרבה לצטט ממנו, כי בו שזר גתה רבים מהנושאים שהעסיקו את חוג יינה וביניהם מיוזג האמנות והמדע ואחדות האדם והטבע: "איך הכל מתרקם למסכת אחת? כל דבר משתלב ב'רצונו ותו"!

תיאולוד וון אור, "חצר המוזות של ויימאר", 1860 צילום: Theobald von Oer

"מה שקרה ביינה קשור למהפכה הצרפתית, שהתחוללה פחות מעשר שנים לפני כן. זה היה הניצוץ שהשפיע על הכל. עד אז השליטים יכלו להחליט כל דבר – מה המקצוע שלך ועם מי תתחתן"

"מורדים מופלאים" הוא ביוגרפיה שכוללת פילוסופיה, היסטוריה, יריבות מרה, ויכוחים וגם פרשיות אהבה ובגידה. השפעת הרומנטיקה הגרמנית על תנועות מקבילות באנגליה, בצרפת וארה"ב היתה עצומה

אותם כלא רציניים. התבטאות של מדען על דמיון רומנטיקה תיזכור רשום שהוא לא רציני או רכרוכי. יש לנו תפיסה בינארית של אמנות מול מדע, אבל אמנים ומדענים מונעים בידי סקרנות, תגלית, יצירתיות. הם רוצים לגלות מה מחזיק את העולם או מה מניע אותו. שני הקטבים יכולים לחיות יחד. הומבולדט היה מדען שכתב על העולם כמשורה. הרומנטיקנים הגרמנים התבוננו בעולם בצורה

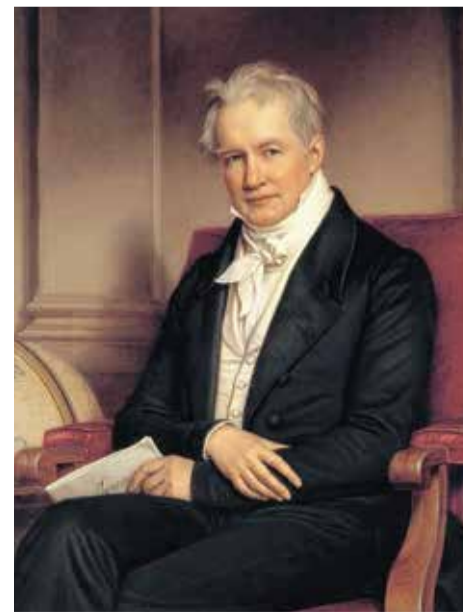
מאוד מיושן. ביינה, לעומת זאת, התלמידים ראו את הדברים החדשים מתפתחים מול עיניהם".
האם החיבור שהיה ביינה בין מדע לאמנות, אפילו בפעילות של גתה, אפשרי היום?
 "זה כמעט לא אפשרי היום. לדעתי אנחנו צריכים לאפשר מגע קרוב יותר בין מדע לאמנות. אנחנו מותחים קו גבול ברור מדי בין הקופסאות השונות – מדעי או יצירתי – וזו בעיה קשה. ההבחנה הזו חדשה יחסית. היא נולדה בתחילת המאה ה-19 ונהפכה לבעיה. אם תביט בלאונרדו או בגתה תראה שאצלם זה אחרת.

"תביט למשל בכל הנושא של שינויי האקלים. היום עוסקים בכך מדענים ופוליטיקאים, אבל צריך שגם משוררים ואמנים ובמאים ויוצרים בתחומים כאלה יעסקו בו. בסופו של יום הרי אנחנו מגינים רק על מה שאנחנו אוהבים.

"רבים מהרומנטיקנים זכו למוניטין גרוע מאוד, אבל חשוב לזכור שהרבה מהם היו מדענים. הומבולדט, נובאליס, גתה ואחרים היו גם מדענים. הם הצביעו על הדמיון כמרכיב חשוב ביותר בנפש האדם ובמוחו אבל הם לא יצאו כנגד המחשבה הרציונלית או המדע. נובאליס אמר שצריך לעשות למדע 'פואטיזציה'. 99 אחוז מהמדענים אומרים היום שהדמיון הוא מרכיב חיוני בעבודתם, אבל כמעט שלא מדבירים על כך. דיבור כזה עלול להציג

ובעקבותיו באו דמויות כמו נובאליס.

"כך נוצר בית ספר של אנשים צעירים, כמה מהם היו בתחילת שנות ה-20 שלהם. נוצר רגע שבו פעלה ביינה קבוצת פרופסורים מהפכנים שחגגו את החופש שלהם. הסיטואציה הזו משכה סטודנטים שרצו ללמוד דווקא אצל מורים כאלה. כדאי לזכור – באנגליה פעלו באותה תקופה רק שתי אוניברסיטאות, קיימברידג' ואוקספורד. אם רצית ללמוד באחת מהן היית חייב להיות חבר בכנסייה האנגלית. המדע שם נחשב סופרסטאר בקרב הדור הצעיר

אלכסנדר פון הובולט ויוהן גתה. הופיעו ברגע מכריע עבור האנושות צילום: Alte Nationalgalerie, Charlottenhof Palace / Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg

הטענה שדמוקרטיה גורמת לאנדר-כיה ולאלימות. הצעירים טענו שהאלימות נדרשת כדי להרוס את המבנים הקודמים ונפוליאון הפך לקול שלהם. הוא היה אדם פשוט שהגיע לצמרת ונתפס כמגן על רעיונות המהפכה אבל גם כאדם מסוכן.

"בקרב יינה, שהתחולל בתחילת המאה ה-19, עלתה שאלה ברורה – האם אתה פטריוט או שאתה מעדיף לחיות תחת שלטון צרפתי? זה הרגע שבו רבים הבינו שלהיות חופשי ובעל הגדרה עצמית פירושו לפעמים לא להאמין במה שהמדינה שלך מאמינה בו".

ביינה, עיר אוניברסיטאית קטנה, היה חופש דיבור, לא היתה צנזורה. עד כמה זה חשוב למהפכה שנוצרה שם?

"זה קריטי. ביינה היתה פחות צנזורה מאשר במקומות אחרים. חשוב לזכור שגרמניה אינה אומה באותה תקופה. היא פאזל של מדינות שונות. היתרון של הפיזול היה שחלק מן החוקים לא נאכפו כמו בצרפת או באנגליה, שבהן היה כבר שלטון מרכזי. המצב בגרמניה היה שונה. אם גרתי בפרוסיה ולא הרשו לי לפרסם שם משהו – יכולתי לנסוע למקום קרוב אחר ולפרסם שם. גרמניה גם לא היתה אז אימפריה חזקה והדמיון של הגרמנים לא פנה לא רצות אחרות. הם התבוננו פנימה. קריאת ספרים נחשבה לעיסוק חשוב. ספרי מסעות היו פופולריים במיוחד בגרמניה של אותה תקופה – סוף המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19. פועל בה באותו זמן שוק הספרים הגדול בעולם. זה מקום שבו רעיונות יכולים לפרוח ולעבור בין מדינות.

"ביינה היה מצב מוזר במיוחד כי ארבעה דוכסים שלטו באוניברסיטה. היה אז ברור לחלוטין שזו אוניברסיטה שטוב ללמד בה אם יש לך רעיונות מהפכניים. המשכורת אמנם היתה נמוכה ולכן הפרופסורים המבוגרים והמפריסמים לא הגיעו לשם, אבל מרצים צעירים, ליברלים, עם דעות מהפכניות נמשכו למקום. פרידריך שילר לדוגמה יכול היה לקבל עבודה רק ביינה. הוא נחשב סופרסטאר בקרב הדור הצעיר

במרכז הבמה. אפילו בגרמניה לא מכירים היטב את יינה, את הסיפור שלה ואת החשיבות שלה לפילוסופיה. המשיכה העיקרית לחוג יינה מבחינתי טמונה בכך שהתקבצה שם קבוצה של אנשים, ברגע מיוחד במינו בהיסטוריה, ונוצרה דינמיקה חדשה ומרתקת.

תמיד הייתי מוקסמת מקבוצות. אני לא כל כך מתעניינת באדם יחיד. חברים, משפחה, קבוצות אידיאולוגיות, כל אלה מקסימים אותי. מרתק אותי לבחון איך הם מתקבצים יחד. איך נוצר החיבור של הקבוצה ואיך היא מתפרקת. מה הייחוד של הרגע ההיסטורי ביינה?

"שום מקום בעולם לא יכול להיתפס כמבודד. מה שקרה ביינה קשור למהפכה הצרפתית, שהתחוללה פחות מעשר שנים לפני התקבצות החוג ביינה. זה היה הניצוץ שהשפיע על הכל. אנחנו נוטים לשכוח שמצבם של כל האורחים באירופה השתנה בעקבות המהפכה הצרפתית. עד אז השליטים יכלו להחליט כל דבר – מה המקצוע שלך ועם מי תתחתן. אנחנו מתקשים היום להבין את הרעיון הבסיסי שעלה במהפכה הצרפתית – שכל בני האדם שווים. לפתע הבינו באירופה שרעיונות חזקים יותר ממשק, או ממלכים. הפילוסופים הבינו פתאום שהם יכולים לשנות את העולם. ברגע אחד הסתבר שככותב – בעזרת העט שלך – אתה יכול לשנות את העולם. זה הרגע בו הפילוסופיה יצאה ממגדל השן והפכה חשובה לכל אדם. "אחר כך הגיע נפוליאון והכל נהפך קשה יותר להבנה – כי בצרפת נשפך המון דם. או עלתה

"רבים מהרומנטיקנים זכו למוניטין גרוע אבל הרבה מהם היו גם מדענים, בהם הומבולדט, נובאליס ונתה. נובאליס אמר שצריך לעשות למדע 'פואטיזציה' – בשונה מהתפיסה הבינארית של אמנות מול מדע"